

REGIONAL- OG LOKALHISTORIE

Poul Tuxen: *Stege 1500-1950, Scandinavian Atlas of Historic Towns no. 5.* (Danish Committee for Urban History. Odense University Press, 1987). 56 s. og 24 pl., 200 kr. (150 kr. i abonnement).

Med dette værk er nu det femte ialt og det andet danske bind i serien af byhistoriske atlas udkommet. Tanken er for en række repræsentative skandinaviske byer at præsentere kort og kilder om erhverv, social placering og topografi. Det sker på bestemte tidspunkter, der på skandinavisk plan er nogenlunde ens, og i hvert fald på nationalt plan er indrettet efter år, hvor der findes brugbart kildemateriale for alle byer. Værket er beregnet for et internationalt publikum med en parallelt løbende tekst på engelsk og på nationalsproget.

Bindet om Stege, som er forfattet af Poul Tuxen, følger i disposition, kildeudvalg og kortgengivelse ganske nøje det tidligere danske bind om Ribe (fra 1983). Stege er blandt de fem danske byer udvalgt til at skulle repræsentere den mindre by, der i de sidste hundrede år ikke har udvist nogen vækst af betydning.

Tekstdelen rummer en oversigtlig beskrivelse af Stege bys udvikling fra den opstår i 1200-tallets første halvdel omkring Stegeborg. Den fører over i byplanens udvikling, hvortil knytter sig kortene over byen på plancherne. Samtidig bringer forfatteren en gennemgang af strukturen i gadenettet, hustyper (bulhuse, bindingsværk, grundmur), husstørrelser i 1760, bygningshøjder i 1870 og offentlige bygninger i perioden. Derefter følger et meget summarisk afsnit om befolkningsudviklingen.

Bogens hovedafsnit er beskrivelsen

af erhvervstopografien og socialtopografien i byen. Det sker på baggrund af det skriftlige hovedkildemateriale i atlasset, skattelister fra de udvalgte år: 1697 (det tidligste år den findes fra i Stege – normen for de andre byer er 1682), 1760 (normen er her 1761, men den mangler, antagelig p.g.a. en omfattende brand i byen dét år), 1870 og 1950. Her findes en oversigt over alle husstandsoverhoveder i byen, deres erhverv (via erhvervskoder) og skattebetaling – og med en præcis angivelse af deres bopæl på matrikelnummer.

Problematisk er 1697-listen, da hele 43 % af husstandsoverhovederne (53 ud af 124) ikke har angivet noget erhverv. Det sættes yderligere i relief af, at kun 2 % af de i skatelisten opførte var det for købstæder så karakteristiske erhverv, købmænd eller handlende – sammenlignet med 10 % i Ribe i 1682. Poul Tuxen forklarer det med Steges særlige situation i anden halvdel af 1600-tallet, først med svenskernes besættelse af Møn, fra 1664 med pantsættelse af øen til storkøbmanden Marselis og fra 1684 med den kongelige »besættelse« af øen: kong Christian V lod fire kompagnier af hestgarden indkvartere på øen og især i Stege. Det betød en forøgelse af befolkningen med 1500 personer (250 militærpersoner samt familier og tyende). Embedsmændene fik derved en særlig stor vægt i byen, mens skattegrundlaget efter det hårde halve sekel antagelig var begrænset.

Det er dog ikke muligt – og heller ikke hensigten – her i dette atlas at trænge til bunds i byens problemer. Formålet, som er at fremlægge dokumentation i form af topografisk statistik og kort, bliver til fulde opfyldt i dette bind. Man får en ganske god oversigt over byen og dens udvikling

og bliver præsenteret for en serie fremragende kort over byens historie i samme målestok (1:5.000) og ligeså to kort over omegnen. Der er indtegnet erhvervs- og socialtopografi på grundlag af det mest detaljerede kort: matrikelkortet fra 1870. For at understrege formålet med bogen er der også gengivet et matrikelkort uden tekst og påtegninger, som man selv kan (kopiere og) bruge som arbejdskort i sit eget videre arbejde med byens historie og sammenligninger med andre købstæder.

En lille anke kan dog anføres til sidst: at folketællingerne ikke i højere grad er blevet inddraget i materialet og gengivet i de udvalgte år med oplysninger om beboerne i ejendommene, f.eks. 1870-folketællingen. Den har forfatteren brugt i sit arbejde. Det ville derfor kun være en beskedent udvidelse af atlasset, som ville koble socialtopografien sammen med byens demografi og gøre det endnu mere brugbart, også for f.eks. slægtsforskere.

Alt i alt har vi her et fornemt arbejdsredskab til byernes historie på nordisk plan, som forhåbentlig vil udkomme uden alt for store spring mellem de planlagte bind.

Per Grau Møller

Peter Kier: *Atlas over Øster Løgum sogn*. Udgivet ved Tage Morsing. (Skrifter udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland, 65, 1987). 129 s.

I 1820'erne sad sognepræst i Øster Løgum sogn Peter Kier (1771-1824) og udarbejdede et ganske enestående kildemateriale til belysning af sit sogn, en trods titlen ganske detaljeret sognebeskrivelse: »Østerlygum sogn kort beskrevet,« et arbejde, der får sin ganske særlige værdi, fordi skildringen kan suppleres ikke blot med præstens

smukke tegninger og panoramaer fra forskellige dele af sognet, men også med en lang række store farvelagte kort, som præsten udarbejdede i årene 1811-22.

Det store arbejde foreligger nu i en monumental udgave, i formatet 42 × 34 cm. I en indledning redegør udgiveren for den virkelystne pastor Kiers liv, derefter gengives provst Peter Paulsens mindeartikel om Kier fra 1834, og efter Kiers egen redegørelse for »Tanker om at udarbejde en sognekrønike i hvert pastorat« følger hans topografi over Øster Løgum sogn, med skildring først af naturforholdene og den administrative inddeling og derefter af de enkelte lokaliteter og landbrugsdriften dér og de supplerende indtægtskilder, som tørvegravning, fiskeri, husflid og håndværk, med en samlet oversigt til sidst. Oprindeligt skulle arbejdet have indeholdt yderligere to hovedafsnit, om sognets historie og om kulturhistoriske forhold, sognets institutioner og skik og brug, men disse afsnit blev aldrig færdigskrevet og er udeladt i udgaven.

Efter topografien følger en ordliste med forklaringer samt en litteraturliste og dernæst en indledning til atlasdelen, med en redegørelse for kortenes plads i kartografiens historie og for Kiers evner på dette område. Af originalmanuskriptets 45 kort er i atlasafsnittet gengivet 33, idet de resterende kort er ufærdige og derfor udeladt. Kiers grundlag var landmålerkort, som han eftertegnede og forstørrede op, farvelagde og tilføjede stednavne, med danske navneformer i stedet for landmålerens tyske. Arbejder man med 1800-årenes landbrugshistorie eller med områdets lokalhistorie, har man her med denne udgave et enestående, lettilgængeligt materiale.

Ole Degn